

Наші прекрасні великодні писанки є здається причиною, що ми призабули одну дуже цікаву, а при тому порівняно багату ділянку керамічного виробництва княжої доби Русі-України, т. зв. Київські глиняні писанки.

Київськими, рідше руськими глиняними писанками називають археологи, етнографи та історики мистецтва княжої Русі, точніше дослідники керамічних виборів княжої доби, глиняні, випалені, впроби у формі яйця, покриті непрозорою, склистою, кольоровою поливою та „розписані“ поливаними зображеннями. Ці писанки є споріднені з відомими теж випаленими, глиняними поливаними кольоровою поливою плитками. Ними в княжій

доби викладали взористі долівки храмів, як Десятинна церква та Софійський собор у Києві та багато інших, у Києві й майже в кожному нашому княжому городі. Ними теж мстили долівки, а може й стіни княжих та боярських теремів-палат. Писанки виготовляли, чи ліпили ті самі майстри-гончарі, що й плитки, таким самим способом, з такої самої глини й „писали“ на них такі ж самі зори та такою самою поливою.

Цими писанками цікавляться не тільки дослідники української кераміки, але теж учені інших народів, як поляки, росіяни та інші, які вивчають свої керамічні виробы.

На основі доступних нам публі-

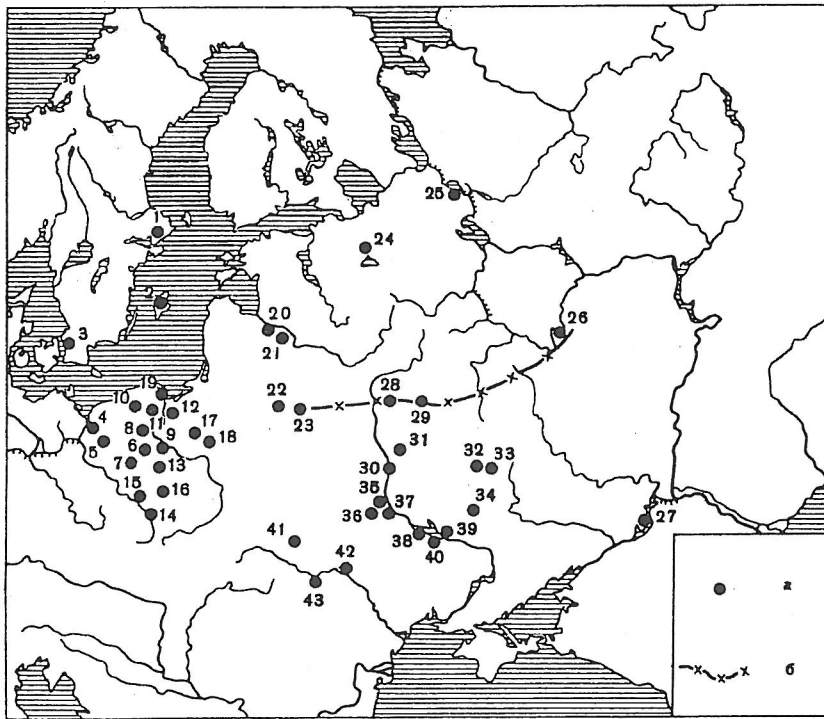


Рис. 1. Карта знахідок київських глиняних писанок.  
(За Т. І. Макаровою)

1. Сігтуна; 2. о. Готлянд; 3. Люнд; 4—19: усі в Польщі; 20. Даугмале; 21. Мезотне; 22. Гродно; 23. Новогрудек; 24. Новгород Великий; 25. Білоозеро; 26. Рязань; 27. Саркель — Біла Вежа; 28. Мстиславль; 29. Вшиж; 30. Любеч; 31. Влазовичі; 32. Гочеве; 33. Липинське; 34. Броварки; 35. Вишгород; 36. Білгород; 37. Київ; 38. Канів; 39. Воїнь; 40. Кононча; 41. Пліснесько; 42. Товсте; 43. Галич. а — місцевості знахідок; б — границя поширення писанок київського — південного, і новгородського — північного походжень.

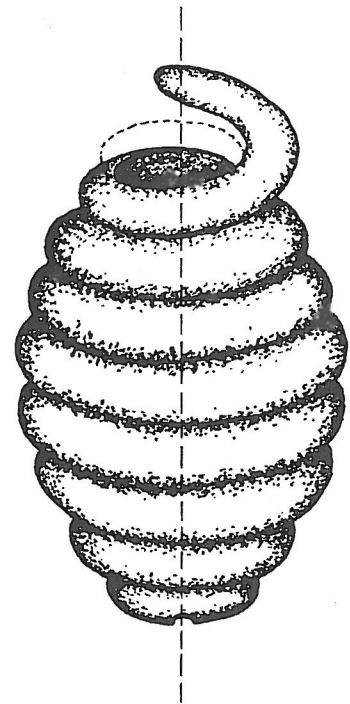


Рис. 2. Оформлювання — ліплення глиняного яйця-писанки способом глиняних валків.

кацій, можемо ствердити, що в княжій добі на Русі-Україні були два осередки, де виробляли глиняні писанки: Київ і Новгород Великий чи їх найближчі околиці. Тому то кажемо: київські глиняні писанки київського й новгородського походження.

Але чи назва „київські“ є зовсім оправдана?

Знаємо, що Новгород Великий нинішнім росіянам є ближчий, ніж, напр. Київ, хоча аж до другої половини XV ст. (1471 р.) новгородці, які конкурували з Києвом, довго й криваво боронилися від північних московських наїздів, аж їх москвини перемогли й навіть вивезли до Москви славний новгородський дзвін, символ суверенності Новгорода, яким новгородці скликували свої віча. В світлі такого незрозумілого сентименту до Новгорода стає зрозумілим, чому советські дослідники якимось сором-

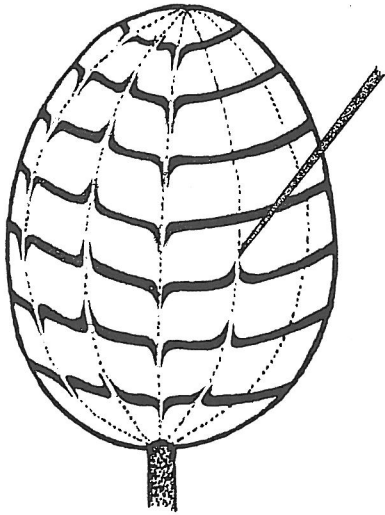


Рис. 3. „Писання“ глиняної писанки взором „математичних дужок“.

ливо признають, покликуючися один на одного, що київські глиняні писанки почали виготовляти-ліпити раніше в Києві (около 1000 року) ніж у Новгороді (в другій половині XI сторіччя). Та все таки новгородські писанки є краще вивчені від київських. На це є таке оправданя, що для їх вивчення є мало матеріалу, хоча й одних і других знайдено таку саму кількість. Навіть при устійненні черговости молодші, новгородського походження, ставлять на першому місці (перша північна група), а київські, старші, на другому (друга, південна група). Як бачимо, назва „київські“ писанки є зовсім оправдана, бо хоч їх виробництво поширилося на Новгород, і археологи знаходять їх у Прибалтиці, Скандинавії та в Польщі то першим центром їх виробництва був таки Київ.

Київські майстри гончарі почали виробляти-ліпити писанки около 1000 року ще за княження великого київського князя Володимира Великого (979—1015). Найвищий розквіт їх виробництва припадає на середину XI сторіччя (1050 року), яке в 1100 роках (на переломі XI і XII ст. ст.) почало занепадати, а около 1200 років (кінець XII і початок XIII ст. ст.) зовсім заникло, так що в роках 1200—1300 (XIII ст.) глиняні писанки повляються епізодично. Очевидно, що занепад писанкового виробниц-

тва слідував після охрещення Руси-України 988 року та закріплення християнства, бо писанки були дуже тісно пов'язані з поганськими віруваннями. Коли ж вони „похристиянилися“, тобто набрали елементів християнських, знову відродилися і збереглися аж до наших днів, але вже як вироби нашого народнього мистецтва.

Найінтенсивніший їх експорт за границі Руси та поширення на самій Русі поза осередками чи околицями їх виробництва припадало б на 1050 роки (половина XI ст.).

Писанки новгородського походження появилися більше як пів сторіччя пізніше, в другій половині XI ст. і часи їх розвою та занепаду припадають приблизно теж п'ятдесят років пізніше.

Щодо київських глиняних писанок сбох груп, то багато їх знайшли польські археологи на території Польщі, між долішніми течія-

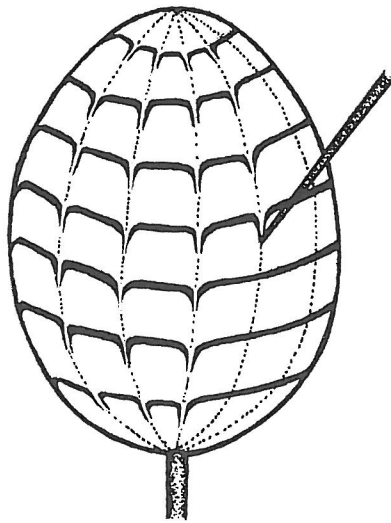


Рис. 4. „Писання“ глиняної писанки взором „математичних дужок“.

ми рік Висли й Одри. Вони підкреслюють, що писанки були „імпортовані“ з Руси-України й називають їх київськими. Правда, останньо, після відкриття в Крушвіці, першій столиці — городі польських князів, слідів широко розвинутого скляного виробництва, постала теорія, що писанки знайдені в Польщі, які датують на XII—XIII ст., є вже місцевого, польського виробу. Але писанки з XI ст. — кажуть вони та саме виробництво

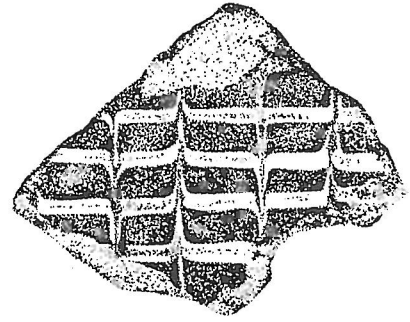


Рис. 5. Глиняна поливана архітектурна плитка з Києва, „розписана“ взором „математичних дужок“.

писанок прийшли з Руси-України, з Києва.

Наші глиняні писанки знайдено теж в Латвії, на південь від її столиці Риги на городищах Даугмальським і Межотнівським.

Про інтенсивні торговельні зв'язки Руси зі Скандинавією свідчать, м. і. знахідки писанок у Швеції. Їх викопали в місцевості Сігтуна, коло Упсали, на північ від Стокгольму; на острові Готлянд та в південній Швеції, в місцевості Люнд, навпроти данської столиці Копенгага.

Загально знаємо около 100 київських глиняних писанок київського й новгородського походження, що їх знайшли археологи на теренах Руси-України, Польщі, Скандинавії й в Прибалтиці. З того 70 відкопали в 20 місцевостях княжої України.

Але деякі знахідки писанок дослідники знають тільки з публікацій, а деякі теж не придатні для наукових дослідів, бо невідоме ні час, ні місце, ні обставини, серед яких вони були знайдені.

Для вивчення обох груп писанок вчені використали тільки 61 знахідку, з того 32 писанки київського походження та 29 новгородського. Є це зовсім вистачальне число, щоб обслідувати цю ці-



Рис. 6. Глиняна писанка викопана в Білгороді к. Києва, написана взором „математичних дужок“



До рис. 7-8-9: Городище Воїнь, тепер залите водами „Кременецького моря“.  
(Середуша має відбиту долішню половину, крайня права надбитий верх).

Рис. 7, 8 і 9: Глиняні писанки викопані на княжій городищі Воїнь.

каву ділянку нашого княжого керамічного виробництва.

Знайдені фрагменти-кусники писанок вказують, що їх ліпили способом глиняних валочків, тобто тонкий валок з вимішаної глини спірално обвивали довкруги осі майбутнього яйця — писанки, звої валка зліплювалися, а поверхню яйця зарівнювали й вигладжували руками, залишаючи на долішнім, ширшим кінці яйця малий отвір. Яйце було всередині порожнє і до нього вкладали маленькі камінці або кусочки випаленої цегли, які при найменшому порусі яйця калатали-таракотіли і від того деколи писанки називають тараккальцями. Можливо, що й тому дехто з археологів та етнографів уважає, що писанки, особливо ті, що їх знаходять в дитячих похованнях-гробах, були дитячими іграшками й тому їх вкладали до дитячих гробів. Між писанками є кілька суцільних, без порожнечі й без камінців-тараккальць. Отвір яйця на долішнім кінці служив на те, щоб у процесі дальшого виробництва писанки можна було до нього вложити латичок-держачок. Цей держачок був дуже зручний при вкладанні яйця-писанки до розтопленої склистої поливи, при „писанні“ писанок, при вкладанні писанки до печі тощо.

Коли яйце в печі „випалилося“, його виймали й ще гаряче вкладали до кольорскої поливи, яка надавала йому кольору тла. Після того, як яйце-писанку все ще тепле вийняли з поливи, на закрашеному тлі „писали“ непрозорою кольорскою поливою взори. Це робили при допомозі малої глиняної посудини-лійки з лійковатим дзьобиком, що ним впливала рідка полива на поверхню писанки. „Написану“ писанку вкладали востаннє у горчарську піч, щоб полива тла й взору легше заплавилася, писанку качали

по гладкій твердій поверхні стола чи лави, щоб вирівняти грубі нерівності тла й розпису.

Писанки обох груп виготовлені з глини різних відтінків кольорів від сіро-рожевого до червоного. Рідко ліпили їх з білої глини. Глиняні писанки були пересічно заввишки 4 сантиметри (1 $\frac{3}{4}$  інча) та завширшки 3 сантиметри (1 $\frac{1}{2}$  інча), тоді коли звичайне яйце є пересічно завширшки 4 $\frac{1}{2}$  сантиметра (1 $\frac{3}{4}$  інча) і завдовжки 6 сантиметрів (2 $\frac{1}{4}$  інча). Промір отвору на долішнім кінці був завбільшки 4 міліметрів.

Тло писанок київського виробництва є буро-брунатне, зелене й рідко жовте, а взір жовтий, зеленкуватий та рідко брунатний.

Новгородські писанки мають тло буро-чорне, яке на краще виконаних писанках, має металевий відблиск гематита. Взір жовтий або зелений.

На збережених писанках обох груп є три роди взорів „писання“.

Найпростіший творять лінії з кольорової поливи, розписані на поверхні — тлі писанки при допомозі згадуваної посудини — лійки без будь-якого порядку.

Другою відміною взору є лінії, які опоясують писанку поземо-

горизонтально або спірално, починаючи від долішнього кінця до горішнього або навпаки.

Вкінці, є третій взір, дуже старовинний, який стрічається ще на скляних єгипетських виробках XV сторіччя до народження Христа. Дослідники, які вивчали й вивчають наші київські глиняні писанки, стверджують, що цей взір в середньовіччі стрічається виключно на наших писанках і поливаних плитках. З усіх трьох взорів він є найбільш поширений як на писанках, так теж на плитках, а при тому є найбільш складний своїм виконанням. Його називають „математичними дужками“. Його „писали“ так, що на кольорове тло писанки, чи глиняної плитки, наносили лійкою кілька поземних-горизонтальних поливаних ліній і поки полива застигла „рисували“ сухим вістрям доземі-вертикальні лінії від горішнього до долішнього а наступну лінію навпаки, від долішнього до горішнього кінця.

Тому, що незастигла цілком полива поземних ліній „тяглася“ за вістря і вкінці проривалася, на писанці чи плитці поставали ряди поодиноких або подвійних математичних дужок. Якщо поземні лінії поливи були нанесені і старанно, поземо, а доземі рисовані, чи точніше позначені вістря до поземних прямокутних й в однаковій віддалі одна від одної, взір виходив дуже правильний.

Насправді всі лінії взорів у гарячій печі розпливалися й з них поставали полоски-ленточки.

Як було сказано, всі ці взори стрічаємо на глиняних писанках і на поливаних архітектурних глиняних плитках.

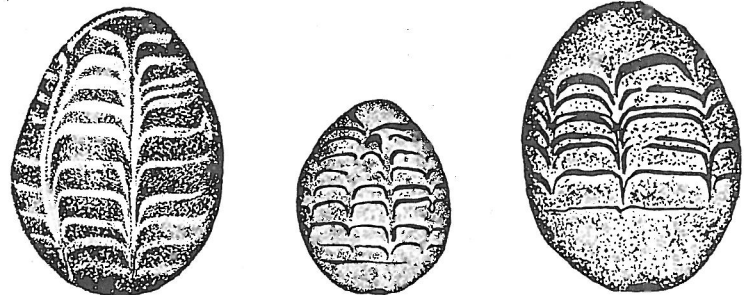


Рис. 10. Київська глиняна писанка, „розписана“ взором „математичних дужок“, викопана в місцевості Сігуна к. Упсали, на північ від Стокгольму, Швеція.  
Рис. 11 і 12. Київські глиняні писанки, викопані в Крушівці, Польща, „розписані“ взором „математичних дужок“.



Рис. 13 і 14. Фрагменти-кусники київських глиняних писанок, відкопаних на південь від м. Риги, столиці Латвії. На першому фрагменті взір довільних ліній, на другому „математичних дужок“.

Дослідники писанок обох походжень дають дуже цікаву їх характеристику.

Ми вже згадували, що темне тло кращих зразків новгородських писанок має характеристичний металічний відблиск. Це пояснюють різними хемічними складниками поли-

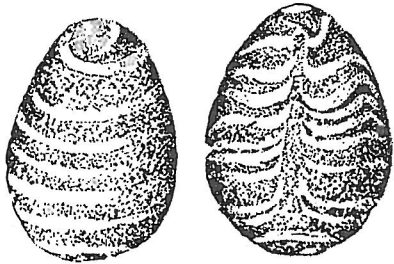


Рис. 16 і 17. Глиняні писанки найдені в Рязані, Московщина, розписані зображеннями спіралі й „математичними дужками“.

ви новгородських і київських писанок.

Друге цікаве підмічення є те, що київські писанки під оглядом форми й розпису не є такі стандартно-шаблонні, як новгородські. Їхні лінії є різкої товщини, де-не-де попереривані, кольори різнонасичені й усе це робить цілість писанки „легшою“, „свобіднішою“, якоюсь „теплішою“. Ма-

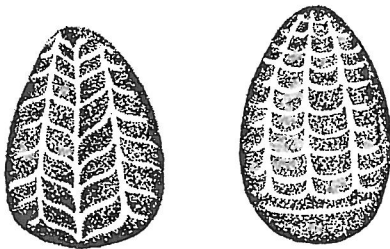


Рис. 17 і 18. Глиняні писанки з Пліснеська к. Львова, „розписані“ обома відмінами зору „математичних дужок“.

ється враження, що майстри гончарі ксжну писанку трактували індивідуально.

Зате новгородські, хоч виконані прецизніше, проте своєю стандартністю є якісь холодні чи може навіть непривітні. Можливо, що суворий північний клімат Новгородда позначився не тільки на твердому житті його мешканців, але теж на їх творах. Але може бути ще й інша причина. Ми знаємо, що київські гончарі на першому місці ставили виробництво кольорових поливаних плиток, а на другому вироб писанок. Може, це робить їхні писанки не так випрацьованими, але зате легшими, приємливішими.

Київські глиняні писанки дослідники розглядають з різних аспектів. Одні досліджують їх, і не без успіху, як об'єкти „товарів“ дуже живої зовнішньої торгівлі Русі-України XI-XII ст.

Інших цікавить їх виробництво а особливо „писання“, які є доказом, що княжі гончарі були неабиякими майстрами. Їх цікавить навіть хемічний склад поливи, який має вплив на колір писанки.

Ще інші любуються зображеннями писанок, які вказують, що наші прапредки мали високорозвинутий мистецький смак. Вони вміло користали з надбань інших, їх сучасних, культурних народів і самі творили пам'ятки власкої, самобутньої культури. Але найбільше, здається, інтригують значення та призначення писанок. Нема сумніву, що глиняна писанка, звичайна — „правдива“ та само яйце є дуже тісно пов'язані з поганськими віруваннями наших прадідів. Кожний знак-рисунок на писанці мав своє значення та свою „божу силу“, і тому археологи їх тепер знаходять у гробах покійників, у залишках жител-хат, в курганах-могилах і вони були символами відродження, родючості й плодючості та хоронили їх від всякого зла.

#### НАШЕ ПРИВІТАННЯ

Пані Дарії Бойчук пересилаємо наш привіт із побажанням скорого повороту до здоров'я по тяжкій операції і складаємо 10 дол. на пресовий фонд Нашого Життя.

56 Відділ СУА ім. Л. Старицької-Черняхівської в Дітроїті

## Наша обкладинка

Знімок, який містимо на обкладинці, побачили ми на виставці, яку влаштувало було минулого літа Українське фотографічне Товариство у мотелі „Ксеня“ в Гантері. Виконав його Лев Колєнський. Його знімки цікаві з різних причин, але ми звернули увагу на добір об'єктів, вишукування, здавалося б, зовсім незамітних неглих билин, зморщин піску на березі моря, кількох травинок, таких скромних квітів, як кульбаби тощо. Їх відокремлення від оточення, побільшення, уявляє цілу вишукану красу їхніх ліній і форм, повз які ми проходимо, навіть не задержуючи очей, не звертаючи уваги. Очевидно, технічні можливості вже при самому викликуванні (може для цього є більш фахова назва) видобуває різні цікаві тони, півтони, так що постають начебто абстрактні картини з тих, так дуже конкретних, бо ж скоплених об'єктивом фотографічного апарату, предметів.

Але ж побільшення цієї квітки, що на нашій обкладинці, яка ніби символізує весну, говорить нам теж про інші таємниці природи. Говорить про те, що мало, якже мало знаємо не тільки про всесвіт, про космос, але теж і про мікрокосмос. Людське око, тільки підсилене, зміцнене об'єктивом, уже спостерігає форми, яких і не догадувалося б без того. Наука досліджує, ставить гіпотези про те, що матерію можна розбивати до такої безконечності, що це важко нам собі уявити. А недавно дослідями доказано, що рослинний світ має теж силу відчувати людські думки, почування, що існує таємниче внутрішнє життя рослин, яке стверджують поважні наукові дослідники. Великим спрощенням того є твердження, що з рослинами треба розмовляти, щоб краще розвивалися. Дослідники в тому напрямі ведуть учені всього світу, а перед нами стоїть новий, незрозумілий ще для нас, світ мікрокосмосу.

#### ПОЖЕРТВА

З вдячністю прийняла я признання за свою працю в Централі СУА, — а схвалено мені Екзекутивною СУА ремунарацію в сумі 200 дол. передаю на Запасний Фонд журналу „Наше Життя“ — у його 30-ліття.

Ірина Качанівська  
касієрка Гол. Управи СУА